

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات شاهرود
پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی
گرایش: جزا و جرم شناسی

عنوان:

تأثیر مجازات اعدام در بازدارندگی (هدف ارباب فردی و اجتماعی) ارتکاب جرایم مواد مخدر و

روانگردان‌ها

استاد راهنما:

دکتر غلام‌رضا عبدلی

استاد مشاور:

دکتر محمد حسن حسنی

تهیه و تنظیم:

مسعود کاظمی

زمستان ۹۳

معاونت پژوهش و فناوری

فرم منشور اخلاق پژوهش

اینجانب مسعود کاظمی دانشجوی رشته حقوق جزا و جرم شناسی تعهد می نمایم که اصول زیر را در انجام پایان نامه مدنظر قرار داده ام.

- ۱- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.
- ۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان، نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۴- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.
- ۵- رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیرعلمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۶- اصل راز داری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.
- ۸- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۹- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هرگونه رفتار غیرحرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیرعلمی می آلاینند.

محل امضاء و تاریخ

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه

اینجانب مسعود کاظمی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته در رشته حقوق جزا و جرم شناسی که در تاریخ ۱۳۹۳/۱۱/۱۹ از پایان نامه خود تحت عنوان: " تاثیر مجازات اعدام در بازدارندگی (هدف ارباب فردی و اجتماعی) ارتکاب جرایم مواد مخدر و روانگردان ها " با کسب نمره و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

(۱) این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاورد های علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب ، مقاله و....) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده ام.

(۲) این پایان نامه قبلا برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالا تر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

(۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع... از این پایان نامه داشته باشیم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

(۴) چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و و احد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضا:

این پایان نامه را در کمال افتخار و امتنان تقدیم می نمایم به:

-حضرت صاحب الزمان (عج)

-به بارگاه ملکوتی ثامن الحجج حضرت علی ابن موسی الرضا (ع)

-به آنان که در راه کسب دانش راهنمایم بودند، از جمله استاد گرانقدر جناب آقای دکتر عبدلی

-به آنان که نفس خیرشان و دعای روح پرورشان بدرقه ی راهم بود، همچون پدر و مادر بزرگوار و

همسر عزیزم

-الهی به من کمک کن تا بتوانم ادای دین کنم و به خواسته ی آنان جامه ی عمل بپوشانم .

-پروردگارا حسن عاقبت، سلامت و سعادت را برای آنان مقدر نما.

-خدایا توفیق خدمتی سرشار از شور و نشاط و همراه و همسو با علم و دانش جهت رشد و

شکوفایی ایران اسلامی عنایت بفرما.

تقدیر و تشکر:

شکر شایان نثار ایزد منان که توفیق را رفیق راهم ساخت تا این پایان نامه را به پایان برسانم. از استاد فاضل و اندیشمند جناب آقای دکتر عبدلی به عنوان استاد راهنما که همواره اینجانب را مورد لطف و محبت خود قرار داده اند، کمال تشکر را دارم.

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۵	فصل نخست: مفاهیم و پیشینه جرایم و مجازات‌های مربوط به مواد مخدر و روانگردان
۶	مبحث نخست: مفهوم ماده مخدر و روانگردان
۶	گفتار نخست: تعریف لغوی - داروشناسی ماده مخدر و روانگردان
۸	گفتار دوم: تعریف حقوقی ماده مخدر و روانگردان
۱۱	مبحث دوم: پیشینه تاریخی جرایم و مجازات‌های مربوط به مواد مخدر و روانگردان
۱۱	گفتار نخست: پیشینه مواد مخدر و روانگردان
۲۲	گفتار دوم: واکنش‌های حقوقی صورت گرفته نسبت به مواد مخدر و روانگردان
۲۸	فصل دوم: مجازات اعدام به عنوان عامل بازدارنده ارتکاب جرایم
۲۸	مبحث نخست: سابقه تاریخی مجازات اعدام
۲۹	گفتار نخست: مجازات اعدام در دوران‌های مختلف تاریخی
۴۵	مبحث دوم: دلایل موافقان و مخالفان مجازات اعدام
۴۵	گفتار نخست: دلایل اعتقادی و فلسفی
۴۶	گفتار دوم: اجرای عدالت
۴۷	گفتار سوم: ارباب مجرمین
۵۱	گفتار چهارم: امکان اشتباه در اجرای عدالت
۵۲	گفتار پنجم: احساسات و لطائف قلبی
۵۳	گفتار ششم: هزینه‌های زندان
۵۳	فصل سوم: بررسی فقهی مجازات اعدام در مورد جرایم مواد مخدر و روانگردان

۵۴	مبحث نخست: مفهوم حد.....
۵۴	گفتار نخست: تعریف حد در لغت و فقه.....
۵۵	گفتار دوم: تعریف حد در قانون.....
۵۵	مبحث دوم: محاربه از دیدگاه قرآن.....
۵۶	گفتار دوم: تفسیر آیه ۳۳ سوره مائده.....
۶۰	مبحث سوم: نظر فقهای معاصر در مورد مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر.....
۶۳	فصل چهارم: مجازات اعدام و بازدارندگی جرایم مواد مخدر و روانگردان.....
۶۳	مبحث نخست: بازدارندگی مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر و روانگردان به طور عام.....
۶۶	مبحث دوم: تحلیل چگونگی وضع مجازات اعدام در جرائم مواد مخدر و روانگردان در ایران.....
۶۶	گفتار نخست: بررسی چگونگی وضع مجازات اعدام در جرائم مواد مخدر و روانگردان قبل از انقلاب.....
۶۹	گفتار دوم: بررسی چگونگی وضع مجازات اعدام در جرائم مواد مخدر و روانگردان بعد از انقلاب.....
۷۶	مبحث سوم: بررسی مطالعات میدانی صورت گرفته در مورد اعدام در جرایم مواد مخدر و روانگردان.....
۷۶	گفتار نخست: مصاحبه با مرتکبین جرایم مواد مخدر.....
۷۹	گفتار دوم: مصاحبه با وکلای دادگستری.....
۸۱	گفتار سوم: بررسی آماری ویژگی‌های معدومین جرایم مواد مخدر.....
۸۸	نتیجه‌گیری.....
۱۲۴	چکیده انگلیسی.....

چکیده

جرایم مربوط به مواد مخدر و روانگردان از دغدغه‌های همیشگی و به خصوص سال‌های اخیر جهان (به دلیل تولید و صدور انبوه مواد مذکور) و به خصوص کشور ما بوده است. بدین جهت، کنوانسیون‌های بین‌المللی مختلفی در این خصوص به تصویب کشورهای مختلف جهان رسیده است. علاوه بر این، کشورها در حقوق داخلی خود نیز در این زمینه، به قانون-گذاری پرداخته‌اند.

در این میان، مجازات اعدام، محور بحث حاضر می‌باشد. نقش بازدارندگی مجازات اعدام در خصوص جرایم مواد مخدر و روان‌گردان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. به علاوه، در نظام حقوقی ایران (به عنوان یک نظام مبتنی بر شرع) ماهیت فقهی این مجازات در مورد جرایم مذکور نیز محل بحث می‌باشد.

تحقیق حاضر تلاش کرده است که ماهیت این مجازات را در جرایم مواد مخدر و روان‌گردان از بُعد شرعی و حقوقی مورد بررسی قرار دهد و از سوی دیگر، معین سازد که اعمال این مجازات در جرایم مذکور چه تاثیری بر بازدارندگی این جرایم در نظام حقوقی ایران دارد.

واژگان کلیدی: جرایم مواد مخدر و روانگردان، مجازات اعدام، بازدارندگی، پیشگیری.

مقدمه

از بدو تاسیس نخستین تشکل های اجتماعی که احتیاج به وجود نظم و ایجاد مقرراتی برای حفظ امنیت و تنظیم روابط اجتماعی احساس گردید، بالطبع، ضمانت اجرای مقررات تنظیمی نیز مدنظر بوده است. البته، در جوامع نخستین، عمده تضمین ها (که همان مجازات ها باشند) با انگیزه های متفاوتی از قبیل انتقام جویی، اجرای عدالت، سزادهی و یا حمایت از جامعه وضع گردیده بود که مجازات اعدام همواره در رتبه اول مجازات ها قرار داشت.^۱ اگرچه با تغییر زمان و مکان، از لحاظ نحوه اجرای این مجازات، روش های متفاوتی اعمال می شده، با این حال، تا دهه پیشین، هیچ گاه از سیاست کیفری جوامع مختلف بشری حذف نگردید. در دهه های اخیر، با پیدایش مکاتب مختلف کیفری، مشروعیت مجازات اعدام متزلزل گردید. در برخی از کشورها، به طور کلی از عداد مجازات ها کنار گذاشته شد و در برخی دیگر نیز به صورت قانون متروک درآمد و برخی نیز شمار اجرای آن را به حداقل ممکن کاهش دادند.^۲

با این وجود، در نظام حقوقی ایران، مجازات اعدام، یکی مجازات های پیش بینی شده از سوی قانونگذار می باشد. یکی از جرایمی که این مجازات برای آن وضع شده است، جرایم مربوط به مواد مخدر و روانگردان می باشد. بدین ترتیب می توان گفت شدیدترین پاسخ کیفری^۳ به قاچاق مواد مخدر در ایران و برخی کشورها^۴ مجازات اعدام می باشد. مجازات اعدام با

^۱ شمس الدین، امیر علایی، (۱۳۵۷)، *مجازات اعدام*، تهران، انتشارات دهخدا، ص ۱۴.

^۲ برای مطالعه بیشتر در این مورد، ر.ک.: آنسل، مارک، (۱۳۶۵)، *مجازات اعدام*، ترجمه مصطفی رحیمی، تهران، انتشارات آگاه.

^۳ «و این در حالی است که سیاست جنایی با توجه به تحولات جوامع بشری به سوی نرمش، ملاطفت و سازندگی گام بر می دارد. گرایش حقوق نوین در آلمان یکی از این موارد است: مجازات نباید از آنچه که برابر بازدارندگی عمومی از ارتکاب جرم، معاضدت اجتماعی و تا سر حد امکان برای پیشگیری از تکرار جرم است، تجاوز نماید» (هانس هنریش، یشک، (۱۳۶۸) *حقوق جزای نوین جمهوری فدرال آلمان در بوته آزمایش*، ترجمه محمد آشوری، مجله کانون وکلا، شماره ۱۴۸-۱۴۹، پاییز و زمستان، ص ۲۳۹). حقوق کیفری به طرف یک حقوق درمانی با تدابیر اصلاح گرایانه متحول می شود، که این خود، طبی شدن بزهدکاری را بیان می کند (گسن، ریموند، (۱۳۶۵)، *گرایش های نو در جرم شناسی انگلستان و آمریکای شمالی*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، مجله دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، دوره دوم، فروردین، صص ۱۴۹-۱۷۲). ماده ۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر: «هیچ کس نباید تحت شکنجه، مجازات ها یا رفتارهای وحشیانه، غیرانسانی یا تحقیرکننده قرار گیرد».

«قانون منع کشت خشخاش و استعمال تریاک مصوب ۱۳۳۸/۳/۳۱» وارد حقوق مواد مخدر ایران شد و سپس در قوانین بعدی مربوط به مواد مخدر از جمله «قانون تشدید مرتکبین اصلی جرایم مندرج در قانون اصلاح قانون منع کشت خشخاش و اجازه موقوفی تعقیب و اجرای مجازات سایر مرتکبین جرایم مذکور مصوب ۳۱ خرداد ۱۳۴۸» ابقا شده است و علی الظاهر از سال ۱۳۵۳ با شدت هر چه تمام تر تا انقلاب اسلامی، به وسیله دادگاه های نظامی اجرا شده است. بعد از انقلاب تا کنون نیز در قوانین مربوط به مواد مخدر، این مجازات حفظ شده است.^۵

با وجود این، از زمان شروع نخستین بحث ها در مورد وجود مجازات اعدام برای جرایم مواد مخدر و روانگردان، مخالفت ها و موافقت ها در این خصوص وجود داشت. عده ای با این استدلال که هر چه مجازات سنگین تر باشد، احتمال وقوع جرم پایین می آید، با وجود مجازات اعدام موفق بودند. در مقابل، عده ای با این استدلال که این مجازات، توانایی بازدارندگی لازم را ندارند، با این امر مخالف می کردند.

به هر حال، همان طور که فوقا اشاره شد، این مجازات در مورد جرایم مذکور، وارد نظام حقوقی ما شد و گرچه در سطح جهانی، در بین اندیشمندان، اجماعی در خصوص حذف این مجازات در خصوص جرایم مذکور وجود دارد^۶، این مجازات در نظام حقوقی ایران، همچنان به قوت خود باقی است.

با توصیفات فوق، در شرایط کنونی، به نظر می رسد بررسی این موضوع چه از لحاظ سیاست جنایی جرایم مواد مخدر و روانگردان و چه از لحاظ اصول حقوق جزا و چه از لحاظ فقهی ضرورت دارد تا بتوان به نتیجه ای علمی و روشن در این مورد رسید که آیا مجازات اعدام در جرایم مذکور می تواند نیازهای جامعه ی کنونی از یک سو و مقتضیات نظام حقوقی معاصر ایران را تامین کند یا خیر؟

۱. اهمیت تحقیق

^۵ تقریباً ۳۲ کشور در دنیا برای قاچاق مواد مخدر، مجازات اعدام تعیین کرده اند. این کشورها عبارتند از: موریسیوس، برونی دارالاسلام، برمه، چین، هند، اندونزی، کره جنوبی، مالزی، سنگاپور، سریلانکا، تایوان، تایلند، ترکیه، الجزایر، بحرین، مصر، عراق، سوریه، امارات متحده عربی، ایالات متحده آمریکا و ایران.

See:

(<http://www.lawyerscollective.org/news/archived-news-a-articles/119-bombay-high-court-overturns-mandatory-death-penalty-for-drug-offences-first-in-the-world-to-do-so.html>)

(بازدید شده در تاریخ ۱۳۹۳/۶/۴)

^۶ در بحث های بعدی، به نحو مبسوط، قوانین مربوط به بحث حاضر مفصلاً آورده و تحلیل خواهد شد.

^۶ For example see: Griffith Edwards et al., (2009), *Drug trafficking: time to abolish the death penalty*, Journal compilation, Society for the Study of Addiction, pp. 1267-1269; Yingyos Leechaianan & Dennis R. Longmire, (2013), *The Use of the Death Penalty for Drug Trafficking in the United States, Singapore, Malaysia, Indonesia and Thailand: A Comparative Legal Analysis*, in: *The Death Penalty in the 21st Century*, College of Criminal Justice, Sam Houston State University, Huntsville, pp. 115-149.

جرایم مربوط به مواد مخدر و روانگردان یکی از معضلات جامعه جهانی و به خصوص کشورهای در حال توسعه می باشد. اهمیت این موضوع زمانی افزایش می باشد که به این نکته توجه داشته باشیم که کشور ما، همجوار کشوری است که تولیدکننده انبوه این مواد می باشد.

در این میان، راه های مختلفی برای مبارزه با جرایم مربوط به این مواد مورد توجه قانونگذاران تمامی کشورهای جهان قرار گرفته است که سنگین ترین آن ها، مجازات اعدام می باشد. این مجازات که از سوی برخی کشورها برای مبارزه با جرایم مذکور تعیین گردیده است، از سوی قانونگذار ایران نیز مورد تایید واقع شده است.

با این وجود، بسیاری که صاحب نظران (به دلایل گوناگون)، مخالف وجود این مجازات برای جرایم مذکور می باشند و آن ها را دارای بازدارندگی لازم نمی دانند. بنابراین، تحقیق درباره تاثیر این مجازات بر جرایم مواد مخدر و روانگردان امری ضروری می باشد.

لازم به توضیح است که تحقیق حاضر، صرفاً به «بازدارندگی» مجازات اعدام در جرایم مورد بحث می پردازد و بررسی در خصوص «کارآمدی» آن، موضوعاً از بحث حاضر، خارج می باشد.

۲. اهداف تحقیق

- الف) شناساندن مفاهیم، پیشینه و مختصات جرایم مواد مخدر و روانگردان؛
- ب) پرداختن به مجازات اعدام و نقش آن در بازدارندگی جرایم مذکور؛
- ج) تحلیل بررسی های عملی و آماری صورت گرفته در مورد مجازات اعدام در جرایم مزبور.

۳. سوالات تحقیق

- الف) آیا مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر و روانگردان، از بازدارندگی لازم برخوردار است؟
- ب) در نظام حقوقی کنونی ایران، آیا امکان حذف مجازات اعدام در خصوص جرایم مذکور وجود دارد؟

۴. فرضیات تحقیق

- الف) به نظر می رسد مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر و روانگردان، از بازدارندگی لازم برخوردار نیست.
- ب) از آن جا که به نظر می رسد مجازات اعدام در این جرایم، از مجازات های شرعی محسوب نمی شود، امکان حذف آن در خصوص این جرایم وجود دارد.

۵. روش تحقیق

با توجه به موضوع تحقیق، در این نوشتار بیشتر، روش توصیفی-تحلیلی مورد تاکید واقع شده است، گرچه از نتایج تحقیقات آماری و اجتماعی نیز بهره برده شده است. بدین ترتیب، در نوشتار حاضر، ابتدا تمامی اطلاعات و آمارهای لازم جمع‌آوری شده و سپس مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. برای گردآوری منابع و اطلاعات نیز از مطالعات کتابخانه‌ای، منابع موجود در سازمان‌ها و مراکز مربوط به جرایم مواد مخدر و روانگردان و شبکه‌ی جهانی اینترنت استفاده شده است.

۶. سازمان تحقیق

نوشتار حاضر، تلاشی در جهت تبیین نقش مجازات اعدام در بازدارندگی جرایم مواد مخدر و روانگردان می باشد. در این زمینه برای یک داوری صحیح و روشن، ابتدا باید مفاهیم مربوط، به روشنی تعریف شوند. در ادامه، باید جایگاه مجازات اعدام به عنوان عامل بازدارنده از جرایم (به طور کلی) مورد بررسی قرار گیرد. در این خصوص لازم است موضع نظام حقوقی ایران (که یک نظام مبتنی بر شرع می باشد) در خصوص اعدام به طور عام و اعدام در جرایم مواد مخدر و روانگردان به طور خاص نیز مورد پژوهش واقع شود. در نهایت نیز، به عنوان تحلیل نهایی، جایگاه مجازات اعدام در رابطه با جرایم مواد مخدر و روانگردان مورد بررسی قرار گیرد.

بدین ترتیب، در ابتدا، به مفاهیم و پیشینه جرایم و مجازات‌های مربوط به مواد مخدر و روان گردان می‌پردازیم (فصل نخست). در ادامه، به مجازات اعدام به عنوان عامل بازدارنده ارتکاب جرایم خواهیم پرداخت (فصل دوم). سپس، بررسی فقهی مجازات اعدام در مورد جرایم مواد مخدر و روانگردان انجام خواهد شد (فصل سوم) و در نهایت، مجازات اعدام و بازدارندگی جرایم مواد مخدر و روان گردان مورد تحلیل و بررسی قرار خواهد گرفت (فصل چهارم).

فصل نخست: مفاهیم و پیشینه جرایم و مجازات‌های مربوط به مواد مخدر و روان گردان

در این فصل ابتدا مفهوم ماده مخدر و روانگردان بررسی می گردد (مبحث نخست) و در ادامه، پیشینه تاریخی جرایم و مجازات‌های مربوط به مواد مخدر و روان گردان مورد بحث قرار خواهد گرفت (مبحث دوم).

مبحث نخست: مفهوم ماده مخدر و روان‌گردان

برای پی بردن به مفهوم ماده مخدر و روان‌گردان لازم است آن را از دو بعد لغوی- داروشناسی و حقوقی مورد بررسی قرار می‌دهیم. بدین ترتیب، ابتدا به تعریف لغوی و داروشناسی آن می‌پردازیم (گفتار نخست) و در ادامه، مفهوم حقوقی آن را مورد بحث قرار خواهیم داد (گفتار دوم).

گفتار نخست: تعریف لغوی- داروشناسی ماده مخدر و روان‌گردان

اطلاق لفظ ماده مخدر بر هرچیز، از اهمیت زیادی برخوردار است. چون این تسمیه صرفاً یک نامگذاری ساده نیست و بر آن، آثار حقوقی و کیفری مهمی مترتب است. مضاف بر اینکه دید عموم مردم نسبت به ماده مخدر با مواد دیگر فرق می‌کند. برای نامیدن مواد مخدر و روان‌گردان در متون انگلیسی، به ترتیب از الفاظ «Narcotic Drugs» و «Psychotropic Substances» استفاده می‌شود ولی باید توجه داشت که این الفاظ، الفاظ مطلق است و اطلاق نیز اقتضای شمول هر چیزی را دارد که داخل در این مفهوم قرار گیرد و این الفاظ می‌تواند کلیه چیزهایی را که به عنوان دارو مورد استفاده قرار می‌گیرد اعم از آن که قانونی و مجاز باشند و یا غیرقانونی و غیرمجاز. «فرهنگ انگلیسی آکسفورد» ماده مخدر را به یک ماده آلی یا غیر آلی پزشکی که ساده و اصلی باشد و فی نفسه یا به عنوان یک عنصر در پزشکی مورد مصرف قرار گیرد یا یک مخدر یا افیون تعریف کرده است. در مقابل، این عبارت معنی مضیقی نیز دارد و اطلاق می‌شود به ماده ای که اگر بلعیده شود، استنشاق شود یا به بدن تزریق شود، ایجاد خواب آلودگی، خواب، سرگیجی یا بی‌هوشی نماید. حسب تعریف داروشناسی که از لفظ «ماده مخدر» به عمل آمده است، این لفظ اطلاق می‌شود به «هر ماده ای که غیر از غذا که به دلیل آثار شیمیایی‌اش، ساختار یا کارکرد ارگانسیم موجود زنده ای را تحت تاثیر قرار دهد^۷. بدون تردید، این تعریف، خیلی وسیع است ولی باید توجه داشت که این تعریف، همان گونه که گفته شد، از نظر داروشناسی است و به هیچ وجه، تعریف قانونی از «ماده مخدر» نیست. ماده روان‌گردان نیز به دسته‌ای از مواد طبیعی یا ساختگی گفته می‌شود که با تأثیری که بر مغز و سلسله اعصاب انسان می‌گذارند وی را از حالت طبیعی خارج می‌کنند. اثر اصلی این مواد تغییر دادن شناخت و ادراک فرد است. نام دیگر این مواد توهم‌زا است.^۸ از نظر قانونی، عبارت «ایلیسیت»^۹ مورد نظر است که

⁷ Gerald F. Uelman and Victor G. Haddox, (eds.), (1998), *Drug Abuse and the Law Sourcebook*, Clark Boardman Co, New York, pp. 1-2.

به نقل از: رحمدل، منصور، (۱۳۸۲)، *مطالعه تطبیقی سیاست جنایی ایران، انگلستان و ولز در قبال قاچاق مواد مخدر*، رساله دکتری، دانشگاه تهران، ص ۳۱.

⁸ Weil, Andrew, (2004), *The Natural Mind: A Revolutionary Approach to the Drug Problem*, (Revised edition), Houghton Mifflin, p. 15.

⁹ Illicit Drugs

دلالت بر مواد ممنوعه دارد و بنابراین نباید لفظ «دراگ» را همه جا بر مواد ممنوعه‌ی مورد نظر قانونگذار اطلاق کرد.^{۱۰} بدین ترتیب نمی توان این دو عبارت را مرادف هم تلقی کرد.^{۱۱}

یکی از معیارهایی که برای تفکیک مواد مخدر^{۱۲} قانونی از مواد مخدر غیرقانونی ارائه می شود، آن است که مواد مخدر غیرقانونی، اعتیادآور است. این معیار، نادرست و گمراه کننده است؛ زیرا برخی از مواد مخدر غیر قانونی، اعتیادآور نیستند، مثل ال.اس.دی و سیلوسیپین^{۱۳}. از سوی دیگر، بسیاری از مواد مخدری که حالت اعتیادآوری دارند، غیرقانونی نیستند، مثل سیگار، کافئین، باربیتورات و بنزودیازپین^{۱۴} که والیوم و سایر آرام بخش ها در طبقه آن ها هستند.^{۱۵}

لذا در تحلیل نهایی می توان گفت که مفهوم مواد مخدر ممنوعه، یک مفهوم ساخته اجتماع است و چیزی را که به این عنوان می نامند، تا اندازه زیادی، مفهوم اجتماعی آن است. بنابراین، نمی توان تعریفی طبیعی و ابدی برای مفهوم مذکور داد؛ چرا که ممکن است چیزی که تا امروز، جزو مواد مخدر ممنوعه نبوده، با تصویب قانونی جدید، جزء این مواد درآید و بالعکس. مواد مخدر به اقسام مختلفی تقسیم می شود:

۱. مخدرات^{۱۶} مانند: تریاک، مرفین، هروئین، کدئین، متادون، پتیدین^{۱۷} و لوموتین^{۱۸}؛

۲. تحریک کننده ها^{۱۹} مانند: کوکائین، کراک^{۲۰} و همه آمفتامین ها؛

۳. افسرده کننده ها^{۲۱} مانند: باربیتورات ها و بنزودیازپین ها مثل آلوم؛

¹⁰ Nicholas Dorn, Karim Murji and Nigel South, (1990), *Drug Markets and Law Enforcement*, British Journal of Criminology, Spring, 30, 2, pp. 171-188.

به نقل از: همان.

¹¹ Edward M, Brecher, (1972), *Licit and Illicit Drugs*, Little Brown, Boston, p. 65.

به نقل از: همان.

¹² لازم به ذکر است که در بسیاری از متون، اعم از حقوقی و غیر آن، لفظ «ماده مخدر» شامل «ماده روانگردان» نیز می شود. حتی در بسیاری از قوانین، عبارت روانگردان نیامده است اما ذیل آن ها مواد روانگردان هم مشاهده می شود. در قوانین ایران تا حدود ۳ سال پیش، قانون مبارزه با مواد مخدر، هیچ سخنی از مواد روانگردان به میان نیاورده بود. این موضوع باعث شد که در سال ۱۳۸۹، اصلاحیه ای بر این مصوبه وارد شود که بنا برآن، در قانون مذکور، هر جا که عبارت مواد مخدر وجود دارد، در ادامه آن، عبارت «و مواد روانگردان» اضافه گردد. در تحقیق حاضر نیز تفاوت چندانی از لحاظ تبیین مجازات اعدام برای جرایم مربوط به این دو ماده وجود ندارد. بنابراین هر جا عبارت مواد مخدر آورده شده است، عبارت مواد روانگردان در تقدیر وجود دارد.

¹³ Psilocibin

¹⁴ Benzodiazepines

¹⁵ Russell Fox. & Ian Mathews, (1992), *Drug Policy: Fact, Fiction and the Future*, The Federation Press, Sydney, pp. 4-5.

به نقل از: پیشین، ص ۳۲.

¹⁶ Narcotics

¹⁷ Pethidien

¹⁸ Lomotil

¹⁹ Stimulants

²⁰ Crack

²¹ Depressants

۴. وهم آورها^{۲۲} مانند: ال.اس.دی، مسکالین، اسک تازی، متیل فنی دیت^{۲۳} و قارچ داروئی^{۲۴} و سیلوسیپین؛
۵. کانابیس: که گاهی در طبقه وهم آورها قرار داده می شود ولی در واقع، طبقه خاص خودش را دارد. این اصطلاح به طور نوعی شامل برخی از مواد مربوطه (گیاه کانابیس، ماری جوانا و همچنین آن چه که به برگ های کانابیس یا سرشاخه های گلدار معروف است) نیز می شود. اسم عامیانه آن «گراس» است. به هر حال، معمولاً همه این موارد، تحت عنوان فوق قرار می گیرند.
۶. حشیش محصول جداگانه ای از شیره چسبنده گیاه کانابیس است. وقتی که این شیره جمع و خشک می شود، می تواند به اشکال مختلفی درآید. بنابراین، نباید حشیش را با کانابیس اشتباه گرفت، گرچه گاهی با مسامحه، به یک معنا به کار می روند.
۷. تریاک و مشتقات آن مانند هروئین، مرفین و کدئین، که مواد افیونی نامیده می شوند.

گفتار دوم: تعریف حقوقی ماده مخدر و روانگردان

جهت بررسی تعریف حقوقی ماده مخدر، مفید دانسته شد که علاوه بر حقوق داخلی کشور، به برخی نظام های اروپایی نیز اشاره شود. بنابراین، ابتدائاً تعریف حقوقی ماده مخدر را در حقوق داخلی ایران بررسی خواهیم کرد (الف) و سپس این تعریف را در برخی نظام های اروپایی، به خصوص انگلستان مورد کاوش قرار می دهیم (ب).

الف) ایران

عموماً گفته می شود که در قانونگذاری ایران، عنوان مواد مخدر از سال ۱۳۳۸ دیده می شود ولی به نظر می رسد قبل از این تاریخ در قوانین و مقررات قبلی از جمله ماده ۲ نظام نامه تجدید ساخت و تنظیم توزیع ادویه مخدره مصوب ۱۳۱۳/۴/۲۵ این اصطلاح به کار رفته است و بعد از آن نیز در قوانین بعدی، کاربرد این لفظ معمول گردیده است. قانونگذار ایران در قوانین مختلف و متفرقه ای که در مورد مواد مخدر تصویب کرده است، آن ها را احصاء کرده بود تا این که در تاریخ ۱۳۳۸/۵/۲ با «تصویب نامه راجع به فهرست مواد مخدره» به وسیله هیات وزیران، کلیه مواد مخدر مورد نظر این تصویب نامه احصاء گردید.

²² Halucinogens

²³ Methylphenidate

²⁴ Magic Mushrooms

این تصویب نامه، مواد مخدر را به دو دسته افیونی و حشیش و مشابهین آن و سایر ادویه مخدره تقسیم کرده است و بین مواد مخدر صنعتی و طبیعی فرقی قائل نشده است. همچنین، مواد مخدر مذکور اعم از آن که ساخت یا تصفیه (یا طبخ) آن ها کامل شده باشد یا خیر، یکسان تلقی شده اند.^{۲۵}

از آن تاریخ به بعد و در قوانین مصوب بعدی، متن این تصویب نامه از حیث تشخیص مواد مخدر ممنوعه ملاک عمل بوده است. از جمله در لایحه قانونی تشدید مجازات مرتکبین جرایم مواد مخدر مصوب ۱۳۵۹، ضمن ارجاع به تصویب نامه مذکور به فهرست سازمان ملل متحد که در کنوانسیون واحده ۱۹۶۱ پیش بینی شده اند و سازمان بهداشت جهانی مراقبت در مصرف آن ها را لازم می داند نیز ارجاع داده شد. تبصره یک نیز حشیش و دیگر ترکیبات آن از قبیل بنگ و بنگاب و چرس و مشابه آن ها را از نظر قانون مزبور، در ردیف مواد افیونی قرار داد.

تبصره یک «مصوبه مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۶۷» نیز منظور از مواد مخدر مذکور در این مصوبه را کلیه موادی می داند که در «تصویب نامه راجع به فهرست مواد مخدر مصوب ۱۳۳۸ اصلاحات بعدی» آن احصاء یا توسط وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به عنوان مخدر شناخته و اعلام می گردد.

ذکر این نکته لازم است که در مورد مواد روانگردان که در سال ۱۹۷۱ کنوانسیون^{۲۶} در این مورد تصویب شده است و دولت ایران نیز به آن ملحق شده است، در حقوق داخلی ایران، قانون خاصی تحت عنوان مواد روانگردان در سال ۱۳۵۴ به تصویب رسید که مواد مذکور، غیر مواد مخدر می باشد. در این مورد لازم به توضیح است که با توجه به آخرین اصلاحات قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاق موادی به آن در تاریخ ۱۳۸۹/۵/۹ مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام، مواد روانگردان نیز مشمول این قانون شده است.

^{۲۵} جهت مطالعه بیشتر ر.ک.: متن تصویب نامه مزبور

^{۲۶} United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances (entered into force on November 11, 1990).

لازم به ذکر است که این کنوانسیون تا ژوئن ۲۰۱۴، ۱۸۹ عضو داشته است.

برای مطالعه بیشتر ر.ک.:

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?mtdsg_no=VI-19&chapter=6&lang=en

(بازدید شده در تاریخ ۱۳۹۳/۶/۴)

ب) انگلستان

در حقوق انگلستان «قانون سوء مصرف مواد مخدر مصوب ۱۹۷۱»^{۲۷} ماده مخدر را تعریف نکرده است. ماده (۱) این قانون با اشاره به عبارت مواد مخدر کنترل شده، مواد مخدر را با تأسی از کنوانسیون واحده ۱۹۶۱ سازمان ملل متحد به سه طبقه A، طبقه B و طبقه C تقسیم کرده است. در طبقه A تعداد ۱۰۸ ماده مخدر، در طبقه B تعداد ۱۸ ماده مخدر و در طبقه C تعداد ۷ ماده مخدر احصاء شده است. لیست مواد خدر بر حسب ترتیب الفبایی تنظیم یافته است. اکثر مواد مخدر احصاء شده، حتی در طبقات کوچک تر، برای یک حقوقدان عادی، ناشناخته و غیرقابل تصور است. در طبقه A مواد مخدری مثل فنیلپیریدین ۴ کربوکسی لیک ۴ اسید اسید اتیل استر^{۲۸} و دی هیدرو کدئینون ۱ کربوکسی متیلکسین^{۲۹} قرار دارند.^{۳۰} چنین احصائی بسیار غیرمتعارف است و به ندرت دادگاه ها با چنین موادی برخورد کیفی می کنند، به نحوی که کتاب راهنمای داروئی بریتانیا^{۳۱} در سال ۱۹۸۵ از بین مواد مخدر احصاء شده در طبقه A، فقط ۱۱ مورد و در طبقه B، فقط ۸ مورد و در طبقه C، فقط ۴ مورد را ذکر کرده است و آئین نامه سوء مصرف مواد مخدر مصوب ۱۹۷۳، از طبقه A، فقط ۱۳ مورد را ذکر می کند.^{۳۲}

در مقدمه «قانون سوء مصرف مواد مخدر ۱۹۷۱» آمده است: قانون برای تنظیم مواد مخدر خطرناک یا مضر... [وضع شده است]. لذا برخی از مواد مخدر تحت کنترل واقع می شوند و بر حسب اهمیت خطر یا صدمه در طبقه A، B یا C واقع می شوند. مواد مخدر طبقه A، شامل هروئین، ال.اس.دی، قارچ های داروئی، متادون، مرفین، تریاک، پندین و فنیلسیکلیدین (Phencyclidine). مواد مخدر طبقه B، در صورتی که به صوت تزریقی باشند، از مواد مخدر طبقه A محسوب می شوند. طبقه B شامل آمفتامین ها، بابتورات ها که در سال ۱۹۸۴ وارد این طبقه شدند، کانابیس گیاهی، شیره کانابیس، کدئین، دی هیدروکدئین و متیل آمفتامی می شود. طبقه C شامل استروئیدهای آنابولیک که در سال ۱۹۹۶ وارد این طبقه شدند، بنزودیازپین ها که در سال ۱۹۸۵ وارد این طبقه شدند، بوپرنورفین (Buprenorphine)، دیتیلپروپیون (Diethylpropion)، مازیندول (Mazindol)، پمولین (Pemoline) و فترمین (Phentermine) می باشد.

²⁷ Misuse of Drugs Act 1971

²⁸ 4-Phenylpiperidine-4- Carboxylic Acid Ethyl Ester

²⁹ Carboxymethyloxine Dihydrocodeinone O Methyloxine

³⁰ مواد مخدر اصلی مذکور در طبقه A عبارتند از: کانابیتول و مشتقات آن، کوکائین (شامل کراک)، دیپپانون (Dipipanone)، اکس تازی و ترکیبات آن که در سال ۱۹۹۷ وارد این طبقه شد؛ هروئین، ال.اس.دی، قارچ های داروئی، متادون، مرفین، تریاک، پندین و فنیلسیکلیدین (Phencyclidine). مواد مخدر طبقه B، در صورتی که به صوت تزریقی باشند، از مواد مخدر طبقه A محسوب می شوند. طبقه B شامل آمفتامین ها، بابتورات ها که در سال ۱۹۸۴ وارد این طبقه شدند، کانابیس گیاهی، شیره کانابیس، کدئین، دی هیدروکدئین و متیل آمفتامی می شود. طبقه C شامل استروئیدهای آنابولیک که در سال ۱۹۹۶ وارد این طبقه شدند، بنزودیازپین ها که در سال ۱۹۸۵ وارد این طبقه شدند، بوپرنورفین (Buprenorphine)، دیتیلپروپیون (Diethylpropion)، مازیندول (Mazindol)، پمولین (Pemoline) و فترمین (Phentermine) می باشد.

<http://www.druglibrary.org/schaffer/library/studies/runciman/default.htm>

(بازدید شده در تاریخ ۱۳۹۳/۶/۴)

³¹ British National Formulary

³² Bovey.k.s. (1986), *Misuse of Drugs*, Butterworth & Co (Publishers), Ltd, Australia, Canada, New Zealand, Singapore, South Africa, USA, p. 6.

به نقل از: رحمدل، منصور، (۱۳۸۲)، *مطالعه تطبیقی سیاست جنایی ایران، انگلستان و ولز در قبال قاچاق مواد مخدر*، رساله دکتری، دانشگاه تهران، ص ۴۰.

تصرف داشتن مواد مخدر طبقه B، شامل کانابیس، مستوجب مجازات حداکثر ۵ سال حبس است^{۳۳} و در تصرف داشتن مواد مخدر طبقه B و C می تواند مستوجب حداکثر مجازات ۱۴ سال باشد.^{۳۴ و ۳۵}

مبحث دوم: پیشینه تاریخی جرایم و مجازات‌های مربوط به مواد مخدر و روان‌گردان

در این بخش، لازم است پیشینه تاریخی جرایم و مجازات‌های جرایم مربوط به مواد مخدر و روان‌گردان را چه در سیر تاریخی - طبیعی آن و چه در سیر تاریخی-حقوقی و قانونی آن مورد بررسی قرار دهیم. برای رسیدن به این هدف، ابتدا به پیشینه مواد مخدر و روان‌گردان پرداخته می شود (گفتار نخست) و در ادامه، واکنش‌های حقوقی صورت گرفته نسبت به این مواد مورد مطالعه قرار می گیرد (گفتار دوم).

گفتار نخست: پیشینه مواد مخدر و روان‌گردان

پیشینه مواد مخدر و روان‌گردان را می توان در دو سیاق جهانی و داخلی مورد مطالعه قرار داد. از این رو، ابتدائاً، پیشینه مواد مخدر و روان‌گردان در جهان (الف) و سپس پیشینه مواد مخدر و روان‌گردان در ایران (ب) به بحث گذاشته خواهد شد.

الف) پیشینه مواد مخدر و روان‌گردان در جهان

بر اساس یک دیدگاه، سابقه تاریخی مواد مخدر و روان‌گردان، تمام تاریخ بشریت را دربر می گیرد. از همان ابتدا که بشر برای رفع حوائج ضروری خود، از گیاهان استفاده نمود، به مرور زمان، به خواص آن‌ها پی برد و به صورت اتفاقی یا تجربی، با شناخت آثار و نتایج مصرف گیاهان و دانه‌ها، برای سدجوع، درمان و تسکین آلام به هر کدام، توجه خاصی نمود. گیاهان و

^{۳۳} در بین شش کشور اروپایی (فرانسه، آلمان، ایتالیا، هلند، اسپانیا و انگلستان) مجازات‌های مقرر برای قاچاق مواد مخدر در انگلستان شدیدتر از کشورهای دیگر است. در فرانسه، میزان حداکثر مجازات قابل اعمال برای قاچاق مواد مخدر سخت، سی سال تا حبس ابد و برای مواد مخدر نرم، از جمله کانابیس، ۵ سال حبس است. این میزان در آلمان به ترتیب، ۱۵ تا ۵ سال، در ایتالیا، ۳۰ سال و ۶ سال، در هلند، ۱۲ سال و ۴ سال، در اسپانیا، ۲۰ سال و ۳ سال و در انگلستان، حبس ابد و ۵ تا ۱۴ سال می باشد.

<http://www.Shafferlibrary.com.htm>

(بازدید شده در تاریخ ۱۳۹۳/۶/۴)

^{۳۴} Theodore R. Vallance, (1993), *Prohibition's Secon Failure*, Praeger, Westport, Connecticut, p. 143.

^{۳۵} برای مطالعه بیشتر در خصوص حقوق مواد مخدر انگلیس ر.ک.:

Jonathan Birdwell et al., (2012), *Taking Drugs Seriously: A Demos and UK Drug Policy Commission report on legal highs*, Demos.